

M A T E R I A Ł Y

Andrzej Buczyło

<https://orcid.org/0000-0001-5497-7421>

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Dokument fundacyjny Jerzego Ilinicza z 1520 roku dla kościoła w Białej Podlaskiej

Zarys treści

Artykuł zawiera omówienie i edycję przywileju fundacyjnego kościoła w Białej Podlaskiej wystawionego przez Jerzego Iwanowicza Ilinicza. Zawarte w nim informacje pozwalają na ustalenie m.in. nowej daty powstania parafii czy listy wezwań. W przywileju znajduje się także najstarsza wzmianka o Białej Podlaskiej jako mieście.

Abstract

The article presents a description and edition of a foundation charter issued by Jerzy Iwanowicz Ilinicz for a church in Biała Podlaska. The information contained makes it possible to determine, among other things, a new date of the establishment of the parish or lists of patron saints. The charter also includes the oldest mention of Biała Podlaska as a town.

Słowa kluczowe: Biała Podlaska, Biała, fundacja kościoła, lokacja miasta, Jerzy Iwanowicz Ilinicz, Mikołaj Krzysztof Radziwiłł „Sierotka”, ziemia brzeska

Keywords: Biała Podlaska, Biała, church foundation, town's charter, Jerzy Iwanowicz Ilinicz, Mikołaj Krzysztof “the Orphan” Radziwiłł, Brest land

Dzieje Białej Podlaskiej w okresie przedrozbiorowym doczekały się do tej pory całkiem bogatej literatury¹. Warto jednak wyraźnie podkreślić, że szczególnie dla początkowego okresu istnienia miasta wciąż jeszcze wiele faktów nie zostało ostatecznie ustalonych. Każdy odnaleziony dokument może więc w dużym stopniu zmienić przyjmowane dotychczas w literaturze poglądy.

¹ J. Flisiński, *Biała na Podlasiu. Dzieje miasta i okolic do 1795 r.*, Biała Podlaska 2009; *idem*, *Biała przedradziwiłłowska i jej właściciele – przyczynek do dziejów miasta*, „Rocznik Białkopodlaski” 10, 2002, s. 7–21; A. Rachuba, *Biała pod rządami Radziwiłłów w latach 1568–1813*, w: *Z nieznannej przeszłości Białej i Podlasia*, oprac. T. Wasilewski, T. Krawczak, wstęp J. Skowronek, Biała Podlaska 1990, s. 37–66; S. Jadczyk, *Biała Podlaska. Dzieje miasta i jego zabytki*, Lublin 1993; J. Maraszkiewicz, *Biała Podlaska. Dzieje miasta i kościoła farnego pw. św. Anny od XV wieku do 1945 roku*, Biała Podlaska 2007. We wspomnianych pracach dalsza literatura.

Na wstępie warto byłoby przedstawić kilka faktów z historii Białej Podlaskiej i drogę, jaką przebyły te dobra zanim stały się własnością Iliniczów i Radziwiłłów. Wiadomo, że najstarsza źródłowa wzmianka o Białej pochodzi z 29 sierpnia 1434 r. Wielki książę Zygmunt Kiejstutowicz wystawił wtedy dokument, w którym potwierdzał Mikołajowi Nasucie prawa do majątku Międzyrzec wraz z dworami w Białej i Jabłecznej². Dobra te otrzymał on wcześniej od wielkiego księcia Witolda i nadanie to miało miejsce na pewno przed 1428 r., gdyż Mikołaj Nasuta właśnie w tym roku występuje, pisząc się już z Międzyrzeca³. Rok 1428 uznawany jest więc za datę *ante quem* powstania miejscowości⁴. Po Mikołaju Nasucie Białą objął jego syn Jan, początkowo starosta kamieniecki, następnie drohicki, bielski i ostatecznie grodzieński⁵. Wraz z ręką jego córki Anny dwór Biała przeszedł na własność Jana Jurewicza Zabrzezińskiego, wojewody trockiego i marszałka hospodarskiego. Posiadanie przez nich Białej jest potwierdzone źródłowo w 1499 r.⁶ Córka Zabrzezińskiego i Anny Nasutowny, Jadwiga, w bliżej nieustalonym do tej pory momencie wyszła za mąż za marszałka hospodarskiego i starostę lidzkiego Jerzego Ilinicza. W 1508 r. podczas podziału dóbr macierzystych po Nasutownie Biała przeszła w ręce Iliniczów. Także król Zygmunt Stary zatwierdził ich prawa

² *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi, magni ducis Lithuaniae, 1386-1430*, wyd. J. Ochmański, Warszawa–Poznań 1986, s. 79–80. Dokument ten jest znany jedynie ze wzmianek. Został okazany podczas komisji granicznej między Koroną a WKL w 1579 r.; A. Wawrzyńczyk, *Rozwój wielkiej własności ziemskiej na Podlasiu w XV i XVI wieku*, Wrocław 1951, s. 40.

³ T. Jaszczółt, *Szlachta ziemi drohickiej w XV i w początkach XVI wieku. Zagadnienia społeczne, gospodarcze, genealogiczne*, Białystok 2009, mps rozprawy doktorskiej przygotowanej pod kier. prof. dr. hab. Jana Tęgowskiego, Uniwersytet w Białymstoku, s. 106.

⁴ W wydanej w 1865 r. przez N. Barsowa pracy znajduje się informacja, że zachowane są wzmianki o Białej z 1268 i 1348 r.; Н. Барсовъ, *Материалы для историко-географическаго словаря Россіи*, Вильна 1865, s. 21. Autor ten powołuje się przy tym na kronikę halicko-wołyńską (wyd. w: *Полное собрание русских летописей*, t. 2, Санктпетербургъ 1843). Obie te wzmianki wynikają z niewłaściwego powiązania nazwy Biała z dzisiejszą Białą Podlaską. Ponadto przy dacie 1348 doszło do pomyłki w druku i we wskazanym przez Barsowa zapisie kroniki jest data 1248. Dokładna analiza wskazanych przez tego autora fragmentów wskazuje, że chodzi tu o miejscowość położoną wyraźnie na południe od Lublina, na drodze z Rusi w kierunku Zawichostu. Autorzy najnowszego wydania *Kroniki halicko-wołyńskiej* wskazują na wieś Białą w okolicach Janowa Lubelskiego i lokalizacja ta wydaje się być jak najbardziej słuszna; *Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów)*, wyd., wstęp i przyp. D. Dąbrowski, A. Jusupović, współpr. I. Juriewa, A. Majorowa, T. Wikuł, Kraków–Warszawa 2017 (Monumenta Poloniae Historica, series nova, t. 16), s. 260, 457; tłum. na j. pol. wspomnianego źródła zob. *Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów*, tłum., wstęp i koment. D. Dąbrowski, A. Jusupović, Kraków–Warszawa 2017, s. 170, 221.

⁵ T. Jaszczółt, *Jan Nasuta z Międzyrzecza (zm. po 29 XI 1484), starosta (namiestnik) kamieniecki, drohicki, brzeski i grodzieński, marszałek hospodarski, herbu Rogala*, w: *Słownik biograficzny białostocko-lomżyńsko-suwalski*, t. 3, Białystok 2005, s. 111–113.

⁶ Wzmianka o tym znajduje się w protokole komisji mającej dokonać rozgraniczenia między ziemią brzeską i mielnicą z 1579 r.; AGAD, *Księgi grodzkie mielnickie*, sygn. 2, k. 150v; *Сборникъ статей, разъясняющихъ польское дѣло по отношению къ Западной Россіи*, t. 2, oprac. С. Шолковичъ, Вильна 1887, s. 97–98.

do tej majątności w 1510 r.⁷ Iliniczowie wymarli w linii męskiej już dwa pokolenia później, gdyż z czterech synów Jerzego i Jadwigi: Jana, Mikołaja, Stanisława i Szczęsnego jedynie ten ostatni miał następcę. Jednak i Jerzy Szczęsnowicz zmarł młodo i bezpotomnie w 1569 r. (w wieku ok. 29 lat)⁸. Rok wcześniej zapisał wszystkie posiadane dobra swemu krewnemu po matce, Mikołajowi Krzysztofowi Radziwiłłowi „Sierotce”; tenże miał je objąć po jego śmierci. Od 1569 r. częściowo, a od 1594 r. w całości Biała Podlaska stała się własnością Radziwiłłów z linii nieświeskiej⁹. Miasto od nazwiska właścicieli nazywano w okresie przedrozbiorowym albo Białą Książęcą, albo Radziwiłłowską.

O Jerzym Iliniczu, mimo że nie posiada on własnego biogramu w PSB, wiadomo sporo dzięki wydanej niedawno, świetnej pracy o dziejach tej rodziny¹⁰. Był on synem Iwana (Iwaszki) Ilinicza i Świętosławy, córki Kieżgajły Wolimuntowicza¹¹. Już w marcu 1500 r. jest wzmiankowany jako marszałek hospodarski i starosta lidzki¹², a ponadto 4 maja 1510 r. dostał nominację na urząd starosty brzeskiego po kniaziu Aleksandrze Juriewiczu Holszańskim¹³. W 1519 r. występuje z tytułem marszałka nadwornego litewskiego¹⁴. Właśnie z jego osobą związane jest założenie miasta i budowa pierwszego kościoła w Białej.

Dotychczas uważano, że fundacja kościoła w tym mieście nastąpiła 7 marca 1525 r. Podstawy ku temu wydawały się bardzo mocne. Kościół bialski ok. 1555 lub 1556 r. został przekształcony w zbór protestancki. Proboszczem był wtedy Hieronim Piekarski, który 1 lipca 1555 r. został ekskomunikowany przez biskupa łuckiego Waleriana Protasewicza¹⁵. Piekarski pozostał na beneficjum bialskim, a kościół początkowo stał się zborem kalwińskim, a później, po zmianie poglądów Piekarskiego, ariańskim¹⁶. Po przejściu na katolicyzm ówczesnego właściciela

⁷ *Lietuvos Metrika. Knyga nr 8 [8] (1499–1514)*, wyd. A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius 1995, s. 346–348.

⁸ Р.А. Аляхновіч, С.А. Рыбчонак, А.І. Шаланда, *Род Іллінічаў у Вялікім Княстве Літоўскім у XV–XVI стагоддзях*, Мін 2015, s. 117–126.

⁹ Część dóbr Biała do 1594 r. znajdowała się w rękach Barbary z Chodkiewiczów Kiszczyny. Była ona wdową po wojewodzie podlaskim Mikołaju Kiszce, który z kolei po matce Hannie był wnukiem Jerzego Iwanowicza Ilinicza. Radziwiłł posiadana przez nią część Białej wziął najpierw w zastaw, a potem, gdy nie mogła ona spłacić długu, odkupił ją od niej; T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616), wojewoda wileński*, Warszawa 2000, s. 221; A. Rachuba, *op. cit.*, s. 40.

¹⁰ Р.А. Аляхновіч, С.А. Рыбчонак, А.І. Шаланда, *op. cit.*

¹¹ *Ibidem*, s. 43, 64.

¹² *Ibidem*, s. 64.

¹³ *Lietuvos Metrika. Knyga nr 8...*, s. 349.

¹⁴ *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 76.

¹⁵ W. Urban, *Piekarski Hieronim*, w: PSB, t. 26, Wrocław 1981, s. 65–66.

¹⁶ J. Łukaszewicz, *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*, t. 2, Poznań 1843, s. 6. Autor ten podaje, że do zmiany na zbór doszło w 1556 r., niemniej wspomniana ekskomunika biskupa sugeruje, że mogło to jednak nastąpić już nieco wcześniej.

miasta Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki” i przejęciu całości dóbr dokonał on rekunciacji parafii na rzecz Kościoła rzymskokatolickiego oraz zbudował nową, murowaną świątynię¹⁷. Równocześnie 18 listopada 1596 r. wystawił nowy przywilej, w którym przytoczył wiele informacji o pierwotnej fundacji pochodzących z dokumentu Ilinicza¹⁸. Wśród nich właśnie jako datę jego wystawienia podał 7 marca 1525 r. Nie było więc podstaw, by podważać tę datę, tym bardziej że sam tekst przywileju Jerzego Ilinicza nie był znany.

Okazuje się jednak, że kopia tekstu tego pierwotnego przywileju fundacyjnego szczęśliwie się zachowała. W AGAD w Warszawie w zespole Archiwum Warszawskie Radziwiłłów istnieje dział zwany Rękopisami bibliotecznymi, w którym zgromadzone są rękopisy dawnej biblioteki w Nieświeżu. W nim przechowywany jest rękopis zatytułowany „Kopie listów różnych: papieskich, cesarskich, królewskich do kardynała Jerzego Radziwiłła pisanych. Item kopie niektórych fundacji kościołów do domu radziwiłłowskiego należących od roku 1587 do roku 1597”. Nosi on dziś sygnaturę 61 (wcześniejsza sygnatura archiwalna V-62). Dawniej, jeszcze w bibliotece w Nieświeżu miał oznaczenie „L IX, N 30”. Wbrew tytułowi rękopis zawiera dokumenty zarówno starsze, jak i późniejsze niż podane tam daty. Najpóźniejszy zawarty w nim wpis pochodzi z 1610 r., co pozwala hipotetycznie założyć, że całość pochodzi z pierwszej ćwierci XVII w. Tak też został określony w inwentarzu zespołu¹⁹. Niewątpliwie jest to kopiarz dawnych dokumentów sporządzony na potrzeby Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki”, o czym świadczą zachowane tam dokumenty²⁰. We wspomnianym rękopisie na s. 112–116 znajduje się kopia tekstu pierwotnego dokumentu fundacyjnego dla kościoła w Białej, wystawionego właśnie przez Jerzego Ilinicza. Zawiera wiele informacji obalających wszystkie ustalenia odnośnie do najstarszych dziejów nie tylko kościoła białskiego, ale wręcz całego miasta.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że tekst dokumentu był odnaleziony i wykorzystany badawczo już w XIX w. Michał Baliński i Tymoteusz Lipiński w tomie trzecim swej pracy *Starożytna Polska* przy opisie historii Białej podali,

¹⁷ T. Kempa, *op. cit.*, s. 170.

¹⁸ Kopia tego dokumentu znajduje się w Archiwum Diecezjalnym w Siedlcach (dalej: ADS), sygn. D51, k. 410–413. Wspomniany dokument w wolnym tłumaczeniu na język polski wydał R. Soszyński, *Parafia św. Anny w Białej Podlaskiej*, Biała Podlaska 2007, s. 30–33.

¹⁹ AGAD, R. Jankowski, Inwentarz działu „Rękopisy biblioteczne”, s. 50.

²⁰ Sugerować może to chociażby wpisany do kopiarza inwentarz wyposażenia kościoła w Szydłowcu z 8 VI 1596 r.; AGAD, AR, Rękopisy biblioteczne, sygn. 61 (dalej: AGAD, Rękopis), s. 208–216. Szydłowiec był własnością M.K. Radziwiłła, a odziedziczył go po swej matce Elżbiecie z Szydłowieckich; H. Lulewicz, *Radziwiłł Mikołaj Krzysztof zwany Sierotką*, w: PSB, t. 30, Wrocław 1987, s. 356. Ponadto w kopiarzu wpisane są np. dokument Jerzego Ilinicza dla kościoła św. Barbary w Brześciu z 1524 r. oraz przywilej kościoła w Kroszynie dany przez Aleksandra Jagiellończyka w 1498 r. Ten ostatni majątek został kupiony właśnie przez „Sierotkę”.

że kościół w tym mieście został fundowany w 1520 r.²¹ Co więcej, powołali się właśnie na rękopis ze zbiorów biblioteki nieświeskiej o sygnaturze „L IX, N. 30”, co świadczy, że widzieli wspomniany akt. Później, w drugim wydaniu ich pracy z 1886 r., rozbudowanym i poprawionym przez Franciszka Ksawerego Martynowskiego, ta informacja również została powtórzona²². Niestety poza nimi inni badacze nie sięgnęli do tego źródła, by zweryfikować podaną przez nich datę. Niewątpliwie wpływ na to miały zapewne skomplikowane losy zbiorów radziwiłłowskich²³. Częściowo pewną rolę w zlekceważeniu ich odkrycia mógł odegrać jednak też fakt, że Baliński i Lipiński źle odczytali imię wystawcy – zamiast Jerzego umieścili jako fundatora Grzegorza Ilinicza, a wzmianka z dokumentu Radziwiłła „Sierotki” zdawała się ostatecznie podważać ich ustalenie. Odnaleziony przez nich tekst przywileju Jerzego Ilinicza został więc zapomniany na długie dziesięciolecia.

Za najważniejszy fakt wymagający korekty należy uznać datę fundacji pierwszego kościoła w Białej. Dotychczas w literaturze uważano, że kościół budowano w latach 1522–1525, a sam dokument został wystawiony 7 marca 1525 r. Okazuje się, że wbrew temu, co podał w swym ponowieniu fundacji Mikołaj Krzysztof Radziwiłł, oryginalny przywilej nie był wystawiony w 1525 r., ale już 13 lipca 1520 r. O pomyłce w dacie przy sporządzaniu kopii nie może być mowy. Jerzy Ilinicz wystawiając dokument, wyraźnie zaznaczył, że czyni to za wyraźną zgodą i życzeniem swojej żony Jadwigi, a zmarła ona wiosną 1521 r.²⁴ Także lista świadków potwierdza tę datę. Jako testator wystąpił w nim Jan Filipowicz, określony jako doktor dekretów, kustosz i kanonik wileński oraz „electo Kijoviensi”. Rzeczywiście wspomniany Filipowicz w 1519 r. został nominowany na biskupa kijowskiego, ale sakry nie otrzymał jeszcze przed kwietniem 1521 r. i przez ten cały okres podpisywał się właśnie jako elekt²⁵. Zgodność występuje także w datacji dziennej. W przywileju zastosowano zapis według świąt: dokument był wystawiony „feria sexta in die sanctae Margaritae”²⁶. Dzień św. Małgorzaty wypadł

²¹ M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 3, Warszawa 1846, s. 740.

²² *Iidem*, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, wyd. 2 popr. i uzup. przez F.K. Martynowskiego, t. 4, Warszawa 1886, s. 597–598.

²³ Szerzej na temat losów archiwaliów radziwiłłowskich z Nieświeża zob. R. Jankowski, *Burzliwe losy Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od XV do 1838 r.*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 11, 2000, s. 35–68; *idem*, *Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od 1838 r. do XX wieku*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 13, 2001, s. 131–168.

²⁴ Р.А. Аляхновіч, *Пачатак заняпаду „знакамітаго” дому: Ян і Ядзвіга Ільнічы*, w: *Карэлічына: людзі, падзеі, час. Зборнік навуковых артыкулаў*, red. А.А. Скеп’ян, Мінск 2012, s. 73–87, s. 82.

²⁵ I. Dunikowska, *Filipowicz Jan*, w: PSB, t. 6, Kraków 1948, s. 454; K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego XIV–XVIII w. Szkice biograficzne*, Białą Dunajec–Ostróg 2003, s. 34–35.

²⁶ AGAD, Rękopis, s. 116.

w piątek właśnie w 1520 r., a w późniejszych latach, od 1521 do 1525 r., święto to przypadało zawsze w inne dni tygodnia.

Obok daty przywileju korekcie muszą ulec również wezwania, jakie miała świątynia. Dotychczas uważano, że nowo fundowany kościół otrzymał wezwania NMP i św. Jadwigi²⁷. Z prezentowanego tu tekstu przywileju wynika, że pierwotnie świątynia ta miała nie dwa, ale aż pięć wezwań: Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, Świętego Krzyża, św. Jerzego Męczennika, św. Anny oraz św. Jadwigi²⁸. W późniejszym okresie, po odnowieniu fundacji w 1596 r., kościół nosił i nosi do dziś wezwanie św. Anny. Przypuszczano, że była to zmiana wezwania uczyniona za czasów „Sierotki”. Widać więc, że była to błędna hipoteza, gdyż wezwanie to było już w chwili pierwotnej fundacji, w końcu XVI w. stało się po prostu głównym.

Potwierdziły się również informacje przytoczone w dokumencie Radziwiłła „Sierotki”, że pierwotnym uposażeniem kościoła była wieś Grabanów, leżąca na północ od miasta²⁹. Jest to prawdopodobnie najstarsza wzmianka o tej miejscowości. Obok przyznania Grabanowa Jerzy Ilinicz zapisał nowo fundowanej parafii dziesięcinę snopową z dworu Biała i z miasta oraz zaznaczył, że powinna być ona oddawana również z dworów będących w posiadaniu Stanisława Hrinkowicza i pani Aleksandrowej w Ciciborze oraz pochodzącego z Węgier Piotra („Petri Hungari”), który posiadał Terebełę³⁰. W wypadku tej drugiej miejscowości jest to również najstarsza informacja o jej istnieniu. Dziesięcina, co wyraźnie zaznaczono, nie obejmowała zebranego owsa. Ponadto w skład beneficjum białskiego kościoła weszły dwie karczmy, w których sprzedawano miód i piwo, a z których dochody miały być przeznaczone na utrzymanie wikarego i ministranta. Dodatkowo Ilinicz zapisał łąkę oraz prawo do wolnego mielenia zboża w młynie dworskim.

Pod dokumentem znajdowały się trzy adnotacje, umieszczone również w prezentowanej tu kopii. Wpisu pierwszej z nich dokonano 27 marca 1527 r. Biskup łucki Paweł Holszański³¹ potwierdzał w nim, że kościół został ukończony i zatwierdził jego fundusz. Nie wiadomo jednak, czy można ten zapis traktować jako akt erekcyjny, gdyż do biskupa przyniósł ten przywilej nieokreślony z imienia pleban z Białej³². Zapewne był nim Andrzej wzmiankowany 1 kwietnia 1525 r. (z jego protekcji tego dnia święcenia otrzymał Stanisław, syn Jana z Łukowa, być może z przeznaczeniem na wikarego właśnie do białskiego

²⁷ J. Flisiński, *Biała na Podlasiu...*, s. 262.

²⁸ AGAD, Rękopis, s. 113.

²⁹ Ze względu na fakt, że podczas odnawiania fundacji kościoła w 1596 r. Grabanów był jeszcze w rękach Kiszków i chcąc uniknąć sporów, „Sierotka” zmienił je na Wólkę Wołczkową (dziś Wólka Plebańska) i Szczasnówkę (dziś Czarnówka); *ibidem*, s. 219.

³⁰ *Ibidem*, s. 114.

³¹ Paweł Holszański, książę, był biskupem łuckim w latach 1507–1535, potem został biskupem wileńskim; K.R. Prokop, *Biskupi ordynariusze diecezji na ziemiach litewskich i białoruskich dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, Warszawa–Drohiczyń 2015, s. 93–96.

³² AGAD, Rękopis, s. 115.

kościół³³). O pełnym funkcjonowaniu parafii przed 1527 r. mówi także w swym testamencie z 30 lipca 1526 r. Jerzy Ilinicz. Zapisał w nim, że tak długo jak jego ciało będzie złożone w kościele w Białej przed przewiezieniem do miejsca ostatecznego spoczynku w Wilnie, to miejscowy kapłan ma odprawiać nabożeństwa żałobne, a jeżeli dzieci uznają, że dobrze wypełniał ten obowiązek, to ma otrzymać za to wynagrodzenie³⁴. Gdyby kościół w Białej nie był wtedy ukończony to ciało Ilinicza zostałoby pewnie przewiezione do pobliskich Czarnawczyc lub Wistycz (oba majątki należały do niego i w obu były kościoły). Parafia bialska najwyraźniej już wtedy funkcjonowała. Zapis biskupa z 1527 r. jest więc raczej potwierdzeniem jej istnienia lub z jakiegoś nieznanego nam bliżej powodu doszło do opóźnienia w wystawieniu oficjalnego aktu erekcyjnego.

Dwie kolejne adnotacje pod dokumentem to informacja o oblatach: 10 lutego 1532 r. w księgach arcybiskupich gnieźnieńskich oraz 7 października 1589 r. w księgach Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Szczególnie interesująca wydaje się być ta druga oblata. Kościół bialski, jak już wspomniano, został przekształcony na zbór protestancki. Informacja o wpisaniu przywileju Ilinicza do ksiąg trybunalskich jest być może śladem, że spór o świątynię toczył się już wcześniej i w drugiej połowie lat 80. XVI w. władze kościelne podjęły jakieś starania o jej odzyskanie. Jest to jednak tylko hipoteza, wymagająca potwierdzenia i dodatkowych badań³⁵.

Zarówno dokument, jak i adnotacje są interesującymi źródłami do badań prozopograficznych. Jako świadek na przywileju fundacyjnym wymieniony jest np. kapłan Ilinicza, Jan z Bródna³⁶. Z kolei wśród świadków na dokumencie biskupa Pawła Holszańskiego podano niezidentyfikowanego Grzegorza, mansjonarza z Mord³⁷. Występujący tam także Stanisław Brzumin, którego obecność w Janowie była

³³ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 4874, k. 99. Jako pierwszy informację tę odnalazł i opublikował T. Jaszczółt, *Kościół katolickie w powiatach brzeskim, kamienieckim i kobryńskim do roku 1566*, w: *Rola Kościoła w dziejach Polski. Kościoły w Rzeczypospolitej*, red. J. Krochmal, Warszawa 2017, s. 82. Dziękuję dr. Tomaszowi Jaszczółtowi za zwrócenie uwagi na tę wzmiankę.

³⁴ Oryginał testamentu Jerzego Iwanowicza Ilinicza jest przechowywany w AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 8411. Ze względu na bardzo zły stan zachowania nie jest udostępniany. Tekst tego testamentu, pochodzący z kopii z Metryki Litewskiej (21. księga wpisów), został wydany drukiem w: P.A. Аляхновіч, С.А. Рыбчоная, А.І. Шаланды, *op. cit.*, s. 296–305.

³⁵ Warto zaznaczyć, że w statucie synodalnym diecezji łuckiej z 1589 r. kościół w Białej jest wymieniony. Należy co prawda pamiętać, że czasem takie spisy nie zawsze oddają dokładnie stan rzeczywisty (kościół mógł być w rękach protestantów, ale któryś z sąsiednich plebanów katolickich mógł mieć podwójną tytulaturę), niemniej zwraca uwagę fakt, że wymienione obok bialskiego kościoły w Malowej Górze, Cieleśnicy i Horbowie zostały określone jako nieobsadzone (*vacant*), a takiej adnotacji nie ma przy świątyni bialskiej; *Acta Synodi Dioeceseanae Luceoriensis per Bernardum Maciejowski Episcopum Luceoriensem tribus postremis diebus Februarii Anno Domini MDLXXXIV celebratae*, wyd. Z. Chodyński, Varsaviae 1876, s. 29.

³⁶ AGAD, Rękopis, s. 115.

³⁷ *Ibidem*, s. 116.

notowana do tej pory dopiero we wrześniu 1528 r.³⁸, pojawia się w dokumencie jako testator, co pozwala ustalić, że był tu także w początkach 1527 r.

W wypadku Białej Podlaskiej nie jest znana również dokładna data lokacji miasta. Ostatnio Jerzy Flisiński w swej monografii postawił tezę, że nastąpiło to 7 marca 1525 r. Data ta wynikała jednak z uznania przez tego badacza, że do lokacji miasta doszło równocześnie z fundacją kościoła, i to dokładnie tego samego dnia³⁹. Takie utożsamienie obu wydarzeń nie ma najmniejszych podstaw źródłowych, niemniej data ta przyjęła się w regionie⁴⁰. Prezentowany tu dokument Ilinicza obala też tę tezę, gdyż zawiera także najstarszą wzmiankę o miejskim charakterze Białej. Wystawcy zanotowali w nim, że fundują kościół „in oppido nostro nuncupatum Biała”. Również w opisie dziesięciny znajduje się wzmianka o mieszczanach („omnes incoles, cives, oppidanos nostros”). Oznacza to, że Biała otrzymała prawa miejskie na pewno już przed lipcem 1520 r.⁴¹

Należałoby też postawić pytanie, skąd wzięła się ta, jak się okazuje, błędna data 7 marca 1525 r. jako data wystawienia dokumentu fundacyjnego Jerzego Ilinicza? Jest to problem natury źródłoznawczej. W 1596 r. Mikołaj Krzysztof Radziwiłł „Sierotka” wystawił ponownie fundacji białskiego kościoła. Oryginał tego dokumentu nie zachował się, a wszyscy badacze korzystali do tej pory z jedynej znanej kopii tego aktu, sporządzonej w początkach XVIII w. i przechowywanej dziś w Archiwum Diecezjalnym w Siedlcach⁴². W tej kopii podane jest właśnie taka data wystawienia dokumentu Ilinicza. Stąd też trafiła do literatury. Trzeba tu jednak odnotować, że we wspomnianym rękopisie z AGAD jest jeszcze jedna kopia przywileju „Sierotki” dla kościoła w Białej z 1596 r. i wszystko wskazuje na to, że jest znacznie starsza niż ta, z której badacze korzystali do tej pory⁴³. Podana w nim data dokumentu Ilinicza różni się od tej z kopii siedleckiej – zapisano tam 7 marca 1527 r.⁴⁴ Nie wiadomo, która z tych dat naprawdę znajdowała się w dokumencie „Sierotki”. Jednak gdyby okazało się, że prawidłowa jest ta z 1527 r., to wyjaśnienie byłoby proste. Wynikała ona z błędnego odczytania daty wystawienia

³⁸ V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius 2009, s. 373, nr 2257.

³⁹ J. Flisiński, *Biała na Podlasiu...*, s. 357.

⁴⁰ W 2015 r. w mieście zorganizowano nawet uroczyste obchody 490. rocznicy lokacji miasta.

⁴¹ Nie jest to zresztą jedyna wzmianka o miejskim charakterze Białej sprzed 1525 r. Zachowany jest list delegata papieskiego Zachariasza Ferreriego, który 25 II 1521 r. napisał z Białej list do wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego Albrechta Hohenzollerna. Znalazł się w nim zapis „e Vilna rediens, apud Bialarum Lituaniae, Luceoriensis dioecesis oppidulum”. Edycja tego listu zob. *Acta Nuntiaturae Polonae*, t. 2, wyd. H.D. Wojtyska, Romae 1992, s. 97.

⁴² ADS, sygn. D51, k. 410–413. Warto zaznaczyć, że oryginały obu dokumentów dla kościoła w Białej z 1520 i 1596 r. znajdowały się w 1608 r. w archiwum biskupim w Janowie. Uległy zniszczeniu prawdopodobnie w okresie wojen w połowie XVII w.; ADS, sygn. D18, k. 67v–68. Za udostępnienie tej informacji dziękuję dr. Tomaszowi Jaszczoltowi.

⁴³ AGAD, Rękopis, s. 216–224.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 220.

dokumentu Jerzego Ilinicza z 1520 r. Pod tym dokumentem jest wpisana adnotacja mówiąca o zaakceptowaniu przez biskupa łuckiego Pawła Holszańskiego fundacji kościoła bialskiego. Została ona sporządzona 17 marca 1527 r. Zbieżność jest wyraźna. Doszło więc tu prawdopodobnie do pomyłki: podczas spisywania błędnie utożsamiono datę tego potwierdzenia biskupa z datą wystawienia dokumentu fundacyjnego i dodatkowo jeszcze ją zniekształcono. Problemu tego nie da się chyba jednak wyjaśnić jednoznacznie bez odnalezienia jeszcze jednej kopii ponownienia przywileju bialskiego kościoła z 1596 r., i to sporządzonej z oryginału.

Prezentowany w niniejszym artykule dokument Jerzego Ilinicza stanowi bezcenne wręcz źródło do historii nie tylko Białej Podlaskiej, ale i całej historycznej ziemi brzeskiej. Zawarte w jego treści informacje podważają większość przyjmowanych dotychczas w literaturze ustaleń. Wynika z niego, że pierwszy kościół w tym mieście został ufundowany już w 1520 r. Miał również nie dwa, ale aż pięć wezwań. Rewizji podlega także kolejność organizowania parafii bialskiej. Do tej pory uważano, że najpierw w latach 1522–1525 budowano kościół, a dopiero potem wystawiono dokument fundacyjny parafii. Przywilej Jerzego Ilinicza pokazuje, że było odwrotnie: najpierw już w 1520 r. wystawiono stosowny dokument, a dopiero potem wybudowano świątynię. W początkach 1525 r. kościół rzeczywiście był już ukończony i parafia w pełni funkcjonowała, o czym świadczy informacja o kapłanie z Białej. Dodatkowo w marcu 1527 r. biskup łucki Paweł Holszański potwierdził erekcję parafii. Wspomniany przywilej z 13 lipca 1520 r. stanowi również dowód, że przyjmowana ostatnio w literaturze data lokacji Białej Podlaskiej (1525 r.) nie jest prawdziwa. Była ona miastem już na pewno w chwili spisywania dokumentu. Prezentowany w niniejszym artykule akt jest świetnym przykładem pokazującym, jak odnalezienie jednego źródła może podważyć większość funkcjonujących w literaturze ustaleń.

Edycja dokumentu

Podstawą edycji jest kopia dokumentu pochodząca najprawdopodobniej z pierwszej ćwierci XVII w., wpisana do rękopisu przechowywanego w AGAD, w zespole Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Rękopisy biblioteczne, sygn. 61, s. 112–116. W poniższej edycji rozwinięto skrócenia (np. oía = omnia) i skracane końcówki wyrazów. Występującą kilkunastokrotnie w dokumencie literę „ÿ” zastąpiono zgodnie z zasadami gramatycznymi „ii”, np. *hereditariÿs* zmieniono *hereditariis*. Starano się zachować wielkie litery w tekście, nawet gdy dane słowo z reguły pisze się małą literą, np. *Rector, Ecclesia*. Zabieg ten pozwala lepiej oddać warstwę symboliczną dokumentu. Za pomocą przypisów edytorskich zaznaczono podkreślenia w tekście. Serdecznie dziękuję mgr. Łukaszowi Gołaszewskiemu za pomoc i konsultacje podczas prac nad edycją dokumentu.

Wilno, 13 lipca 1520 r.

Marszałek nadworny Wielkiego Księstwa Litewskiego, starosta brzeski i lidzki Jerzy Iwanowicz Ilinicz funduje kościół parafialny w swoim mieście Białej

Oryginał: nieznan, istniał jeszcze w początkach XVII w., w 1608 r. jest wzmiankowany w archiwum diecezji łuckiej w Janowie

Kopie: AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Rękopisy biblioteczne, sygn. 61, s. 112–116

Uwagi: Informacje z treści dokumentu zostały przytoczone w ponownieniu przywileju dla kościoła w Białej wystawionym przez Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotkę” z 18 listopada 1596 r.

In nomine Domini Amen.

Ad perpetuam rei memoriam. Cum inter humanae naturae commoda nihil dignius censetur, quam ut memoria hominis bona habeatur, et aeterna merces pro caducis et transitoriis bonis lucretur, et ut quod pro intuitu remunerationis aeternae datur et conceditur, apicibus literarum, et testium annotatione roboretur. Proinde nos Georgius Ilinicz Iwanowicz^a Marschalcus Curiae Magni Ducatus Lithuaniae, Capitaneus Brzestensis et Lidensis, de speciali consensu et voluntate consortis nostrae carissimae Hedvigis, et liberorum nostrorum. Significamus tenore praesentium universis et singulis, quibus expedit, praesentibus et futuris praesentium notitiam habituris: quia accensi zelo devotionis singulari, et tacti divino spiramine, nec non praetendentes salutem animae suae ac praedecessorum ac^b successorum nostrorum, construximus, fundavimus, ordinavimus, et dedicare disposuimus Ecclesiam parochialem in bonis nostris legitimis, haereditariis, in oppido nostro nuncupato Biała^c, ac eandem de consensu Reverendissimi nostri in Christo Patris Domini Pauli Dei gratia Luceoriensis Episcopi et Ducis Ascansensis¹: in cuius Dioecesi^d sita sint ereximus [s. 113] in honorem Beatissimae Virginis Mariae Assumptionis, Sanctae Crucis, Sancti Georgii Martiris ac^e Sanctarum Annae Matris Mariae et Hedvigis, ad quam Ecclesiam pro Plebano et servorum Clericorum pro tempore existentium nutrimento et sustentatione, de bonis nostris temporalibus, quibus nos superna provisionis opulenta benignitas, liberaliter et multipliciter dono suae gratiae ditavit et ampliavit eidem Ecclesiae pro dote redditibus decimas ac^f alios proventus et obventiones infrascriptas, damus, donamus, addicimus, incorporamus, proprie conferimus donatione perpetua et irrevocabili ac irrevocabilibus temporibus perpetuis, praesentibus et futuris, asscribimus et assignamus. Inprimis villam nostram iure haereditario

^a Imię i nazwisko podkreślone.

^b W tekście litera c z wyciągniętych do góry ogonkiem. Może też oznaczać skrót od atque.

^c Słowo podkreślone.

^d W źródle zapisane Diecoesi.

^e W tekście litera c z wyciągniętych do góry ogonkiem. Może też oznaczać skrót od atque.

^f W tekście litera c z wyciągniętych do góry ogonkiem. Może też oznaczać skrót od atque.

¹ Biskup Paweł Holszański, zob. wyżej, przyp. 31.

per nos hucusque possesam nuncupatam Grabanow², praefatae Ecclesiae et suis rectoribus pro tempore existentibus cum omni iure, dominio, iudicio potestate et libertate, ita prout soli possidebamus et tenebamus, prout et quemadmodum praedicta villa in suis metis, graniciebus et limitibus circumferentialiter et constituta, fundata et limitata cum omnibus agris, cultis et colendis locatis seu locandis, arvis, argulis, sylvis, nemoribus, indaginibus, sereptis, rubetis, quercetis, virgultis et borris^g cum praediis, praediolis factis vel fiendis, allodiis, pomeriis, hortis, mellificiis, venationibus, pratis, pascuis, graminibus, campis, lacubus, palludibus inventis et inveniendis ac^h aliis spectantiis, quibuscumque nominibus generalibus aut specialibus valeant [s. 114] censeri pacifice libere quiete et perpetuo eidem Ecclesiae nostrae resignamus et perpetuo ascribimus, tenendum, habendum, possidendum, nihil iuris et proprietatis pro nobis et nostris successoribus in ea villa penitus reservando. Item decimam manipularem omnis grani de praefata Curia nostra Biała excepta avena et de hortis, de campis, ad eandem curiam in Biała, eidem Ecclesiae praefatae et eius rectori ascribimus, donamus et assignamus. Quam decimam nos et Successores nostri tenebuntur, absque quavis conditione solvere. Item eidem Ecclesiae et eius Rectoribus in dicta Biała ascribimus et perpetue assignamus, ac donamus duas tabernas Braxandi medonem et cervisiam, pro conservando vicario et ministro ecclesiae. Item damus, donamus et ascribimus eidem Ecclesiae in Biała et eius successoribus pratum, quod iacet inter Braxatorem cervisie et hortum Curiae nostrae, a tergo molendinatoris versus flumen Krsna³. Item quantumlibet Rector Ecclesiae in Biała pro tempore existens, possit et valeat, quodcunque genus frugum, absque quovis emolumento, emolire in molendino nostro in Biała. Item astringimus et compellimus omnes incolas, cives, oppidanos nostros in dicta Biała, pro tempore inhabitantes ad dandum et solvendum decimam manipularem omnis grani excepta avena ex eorum campis praefatae Ecclesiae et eius successoribus perpetue et in aevum vigore privilegii per nos eisdem civibus nostris desuper datis. Item decimam manipularem omnis grani excepta avena, de villa Czybor, ex curia Stanislai Hrinkowicz, eidem Ecclesiae ascribimus, et perpetue assignamus. Item aliam decimam manipularem de omni grano, de Curia Dominae Alexandrowa, quae curia extat sita in eadem villa Czybor⁴ ad eandem Ecclesiam ascribimus perpetue et in aevum. Item decimam manipularem de omni grano, de Curia Petri Hungari de villa Terebeli⁵, ad eandem

^g W prezentowanej kopii zapisane wielką literą.

^h W tekście litera c z wyciągniętym do góry ogonkiem. Może też oznaczać skrót od atque.

² Wieś położona na północ od Białej Podlaskiej.

³ Krzna – lewy dopływ Bugu, przepływający przez Białą Podlaską.

⁴ Cicibór – wieś położona na północ od Białej Podlaskiej, dziś dzieli się na Cicibór Duży i Mały.

⁵ Terebela – wieś położona na północ od Białej Podlaskiej.

Ecclesiam in Biała ascribimus, decernentes praefata bona praedictae Ecclesiae in Biała, sic ut praemisum et per nos donata, ascripta, assignata et inviscerata [s. 115] perpetue et in aevum fore et eandem Ecclesiae libertati subiecta, ac ut ad defensionem earundem recursus ad iudicem spirituales habeatur. Quae quidem omnia et singula praedicta Ecclesia praefata et eius Rector pro tempore existens per nos sic donata tenebit, habebit et possidebit, sed non alienabit ab Ecclesia, quodque omnia et singula, suprascripta robur perpetuae firmitatis videantur habere: huiusmodi donationes suum debitum sortientur effectum perpetue et irrevocabiles permaneant presentes litteras nostras privilegii foundationis et donationis in fidem et testimonium omnium et singulorum praemissorum sigilli nostri appensione iussimus et mandavimus communiri. Actum et datum Vilnae feria sexta in die Sanctae Margaritae Anno Domini Millesimo quingentesimo vigesimo. Praesentibus Reverendis, Venerabili, Honorabili et Generosis Dominis Joanne Philippi Decretorum Doctore, Electo Kijowiensi, Custode et Canonico Vilnensi⁶, Martino de Dusniki Medicinae Doctore, Canonico Vilnensi, Joanne de Bródno artium liberalium Bacalaureo, Capellano nostro⁷, Nicolao Kieźgailowicz⁸ et Stanislao Voydzan testibus circa praemissa rogati et vocati.

[Pod dokumentem wpisane adnotacje:]

De Anno Domini 1527ⁱ die vero 27^j mensis Martii per honorabilem Plebanum in Biała litterae praeinsertae in officio Reverendissimi in Christo Patris

ⁱ W tekście pozioma kreska nad rokiem.

^j W tekście pozioma kreska nad datą dzienną.

⁶ Jan Filipowicz, doktor dekretów, kustosz i kanonik wileński. W 1519 r. nominowany na biskupa kijowskiego; I. Dunikowska, *Filipowicz Jan*, w: PSB, t. 6, Kraków 1948, s. 454; K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego XIV–XVIII w. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec–Ostróg 2003, s. 34–35.

⁷ Jan z Bródna – osoba niezidentyfikowana. Z prezentowanego dokumentu wynika, że był to kapelan Jerzego Ilinicza.

⁸ Mikołaj Mikołajowicz Kieźgajło – syn Mikołaja Janowicza Kieźgajły, zm. 1529 r.; K. Pietkiewicz, *Kieźgajłowie i ich latyfundium do połowy XVI wieku. Ze studiów nad rozwojem własności ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w średniowieczu*, Poznań 1982, s. 46–47. Nie można wykluczyć, że hipotetycznie mógłby to być również jego ojciec Mikołaj Janowicz Kieźgajło, żył bowiem jeszcze (zm. w 1523 r.). Brak jednak wymienionych jakichkolwiek urzędów przy nazwisku sugeruje, że chodzi tu raczej o Mikołaja Mikołajewicza. Mikołaj Janowicz Kieźgajło był m.in. namiestnikiem (dzierżawcą) onikszyńskim w latach 1514–1520, dzierżawcą wilkomierskim w latach 1516–1517, oszmiańskim, marszałkiem dworskim od 1513 r.; *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 89; *Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII / Vilniaus katedros bažnyčios kapitulės posėdžiū protokolai XVI–XVIII a., t. 1: 1502–1533*, wyd. D. Antanavičius, D.E. Staškevičienė, Vilnius 2017, s. 47; K. Pietkiewicz, *op. cit.*, s. 41; *Urządnicy Wielkiego Księstwa litewskiego. Spisy, t. 3: Księstwo żmudzkie XV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. Romaniuk, A. Haratym, Warszawa 2015, s. 70.

et Domini Domini^k Pauli Dei gratia Episcopi Luceoriensis, eiusdemque Ducis^l Olszanensis erant exhibitae, ac debita cum instantia supplicatum extitit quatenus in praedicto oppido Biała Dioecesi^m Luceoriensis Ecclesiam taliter constructam, adificatam, ratam et gratam habentem litteras praescriptas in omnibus punctis, clausulis, capitulis et conditionibus dotationemque villae et molendini approbare dignaretur: quibus omnibus prius revisis et prout iustum erat ratificavit, incorporavit et tenore praesentium in visceravit. Praeterea decimas manipulares ex agris provenientes et praeinsertis litteris descriptas, acⁿ pro dote ipsius assignatas, per Plebanum [s. 116] pro tempore existentem habendas, tenendas, posidendas et utifruendas temporibus perpetue duraturum eximendo eadem bona inscripta, proventus et census ab omni iurisdictione saeculari ut deinceps ecclesiastica seu examinastica nuncupentur et pro ipsorum defensione non nisi ad iudicem ecclesiasticum recursus habeatur. Praesentibus ibidem honorabilibus et discretis Andrea Czarnkowsky⁹, Joanne Galeczki in Janow¹⁰, Gregorio^o in Mordy Mansionariis, Nicolao Petuszowsky actorum scriba¹¹, Stanislaio Bezunin¹² p. Actum et datum Janoviae. Anno, die et testibus quibus supra.

Et me Zacharia Andreae de Rogozno Diecoesis^q Gnesnensis clerico S. Apostolica autoritate¹³ Vicario^r publico, qui praesentibus interfui, ideoque me manu propria subscripsi.

^k W tekście dwukrotnie powtórzone.

^l Pierwotnie zapisane Ducibus, następnie poprawione.

^m W tekście zapisane Diecoesi.

ⁿ W tekście litera c z wyciągniętym do góry ogonkiem. Może też oznaczać skrót od atque.

^o Po imieniu zostawione wolne miejsce.

^p Po tym słowie zostawione wolne miejsce.

^q W tekście zapisane Diecoesi.

^r Błąd kopisty, powinno być: Notario.

⁹ Prawdopodobnie tożsamy z Andrzejem mansjonarzem janowskim, wzmiankowanym w latach 1525–1532; V. Ališauskas, T. Jaszczół, L. Jovaiša, M. Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius 2009, s. 53, nr 221.

¹⁰ Osoba niezidentyfikowana, być może tożsamy z mansjonarzem Janem Kalickim, wzmiankowanym jako świadek na dokumencie wystawionym dla kościoła w Skrzyszewie z 21 VI 1532 r.; *ibidem*, s. 148–149, nr 853.

¹¹ Właśc. Mikołaj Pietruszowski/Pietrusowski. Pochodził z Pietrus w ziemi mielnickiej. Jako pisarz aktowy konsystorza janowskiego wzmiankowany w marcu 1526 r. i pełnił tę funkcję jeszcze w marcu 1536 r.; *ibidem*, s. 261, nr 1494.

¹² Prawdopodobnie błąd kopisty, powinno być Brzumin. Chodzi tu niemal na pewno o Stanisława pochodzącego z Brzumina na Mazowszu. Wystąpił on jako świadek w księgach konsystorza łuckiego we wrześniu 1528 r.; *ibidem*, s. 373, nr 2257. Prezentowany tu dokument może być świadectwem, że był w Janowie już półtora roku wcześniej.

¹³ Zachariasz z Rogozna – kleryk z diecezji gnieźnieńskiej, notariusz apostolski, w latach 20. XVI w. przebywał na terenie diecezji łuckiej; W. Wróbel, *Krąg rodzinny Zofii z Chożowa Holszańskiej i jej testament z 29 VII 1518 r.*, w: *Rody, rodziny Mazowsza i Podlasia. Źródła do badań genealogicznych*, red. D.K. Rembiszewska, H. Krajewska, Łomża 2013, s. 360.

Anno Domini 1532^s die vero 10.^t mensis Februari. Coram Reverendissimo in Christo Patre et Domino Domino Matthia Dei gratia Archiepiscopo Gnesnensi et Primate, Legatoque nato oblatum ut in actis.

Andreas Obrąbsky Curiae suae
Reverendissimi proprius Notarius. Manu Propria.

Anno Domini 1589.^u Octobris 7.^v die. U sądu naszego głównego Trybunalskiego ten przywilej objawion i acticowan.

Janusz Dłuski Marszałek Trybunalski¹⁴
manu propria

Streszczenie

W niniejszym artykule zaprezentowany został tekst przywileju fundacyjnego dla kościoła w Białej Podlaskiej wystawiony przez marszałka nadwornego Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz starostę brzeskiego i lidzkiego Jerzego Iwanowicza Ilinicza. Jego treść była do tej pory nieznana, ale pewne szczegóły o nim znano dzięki informacjom z ponowienia funduszu wystawionego w 1596 r. przez Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotkę”. Wbrew funkcjonującym w literaturze poglądom dokument Ilinicza został wystawiony nie 7 marca 1525 r., ale już 13 lipca 1520 r. Zawiera on szereg informacji podważających dotychczasowy stan badań. Obok daty samej fundacji korekty wymaga np. liczba wezwań świątyni (nie 2, ale aż 5). W przywileju znajduje się ponadto najstarsza znana wzmianka o Białej Podlaskiej jako mieście, kilka lat wcześniejsza niż przyjmowana ostatnio w literaturze. Uzupełnieniem treści prezentowanego artykułu jest edycja wspomnianego przywileju.

A Foundation Charter of Jerzy Ilinicz from 1520 for the Church in Biała Podlaska Summary

The article presents the text of the foundation charter for a church in Biała Podlaska issued by the court marshal of the Grand Duchy of Lithuania and the starost of Brest and Lida Jerzy Iwanowicz Ilinicz. Its content was unknown until now, but some details were known thanks to information from the renewal of the charter issued in 1596 by Mikołaj Krzysztof Radziwiłł called the Orphan. Contrary to the opinions expressed in the literature on the subject so far, Ilinicz's document was issued not on 7 March 1525, but already on 13 July 1520. It contains some information challenging the current state of research. In addition to the date of the charter itself, for example, the number of patron saints of the church needs to be corrected (there were not two but as many as five). The foundation document also includes the oldest known mention of Biała Podlaska as a town, a few years

^s W tekście pozioma kreska nad rokiem.

^t W tekście pozioma kreska nad datą dzienną.

^u W tekście pozioma kreska nad rokiem.

^v W tekście pozioma kreska nad datą dzienną.

¹⁴ Janusz Dłuski był marszałkiem prawdopodobnie na sesjach w Wilnie i Mińsku, wybrany do Trybunału z powiatu połockiego; *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1582–1696*. Spis, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Warszawa 2007, s. 76–77.

earlier than the one recently adopted in the literature. The article is supplemented with the edition of the text of the foundation charter.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, sygn. D18, D51.
Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD)
Archiwum Warszawskie Radziwiłłów (AR), Rękopisy biblioteczne, sygn. 61;
Księgi grodzkie mielnickie, sygn. 2.
Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 4874 (kopia mikrofilmowa w Bibliotece Narodowej w Warszawie)

Źródła drukowane

- Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII / Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdziu protokolai XVI–XVIII a.*, t. 1: 1502–1533, wyd. D. Antanavičius, D.E. Staškevičienė, Vilnius 2017.
Acta Nuntiaturae Poloniae, t. 2, wyd. H.D. Wojtyska, Romae 1992.
Acta Synodi Dioecesanæ Luceoriensis per Bernardum Maciejowski Episcopum Luceoriensem tribus postremis diebus Februarii Anno Domini MDLXXXIV celebratae, wyd. Z. Chodyński, Varsaviae 1876.
Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów), wyd., wstęp i przyp. D. Dąbrowski, A. Jusupović, współpr. I. Juriewa, A. Majorowa, T. Wikul, Kraków–Warszawa 2017 (Monumenta Poloniae Historica, series nova, t. 16).
Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów, tłum., wstęp i koment. D. Dąbrowski, A. Jusupović, Kraków–Warszawa 2017.
Lietuvos Metrika. Knyga nr 8 [8] (1499–1514), wyd. A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius 1995.
Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi, magni ducis Lithuaniae, 1386–1430, wyd. J. Ochmański, Warszawa–Poznań 1986.
Полное собрание русских летописей, t. 2, Санктпетербургъ 1843.
Сборникъ статей, разъясняющихъ польское дѣло по отношению къ Западной Россіи, t. 2, oprac. С. Шолковичъ, Вильна 1887.

Opracowania

- Ališauskas V, Jaszczolt T., Jovaiša L., Paknys M., *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius 2009.
Baliński M., Lipiński T., *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. 3, Warszawa 1846.
Baliński M., Lipiński T., *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, wyd. 2 popr. i uzup. przez F.K. Martynowskiego, t. 4, Warszawa 1886.
Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1582–1696. Spis, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Warszawa 2007.

- Dunikowska I., *Filipowicz Jan*, w: PSB, t. 6, Kraków 1948, s. 454.
- Flisiński J., *Biała na Podlasiu. Dzieje miasta i okolic do 1795 r.*, Biała Podlaska 2009.
- Flisiński J., *Biała przedradziwiłłowska i jej właściciele – przyczynek do dziejów miasta*, „Rocznik Białkopodlaski” 10, 2002, s. 7–21.
- Jadczak S., *Biała Podlaska. Dzieje miasta i jego zabytki*, Lublin 1993.
- Jankowski R., *Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od 1838 r. do XX wieku*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 13, 2001, s. 131–168.
- Jankowski R., *Burzliwe losy Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od XV do 1838 r.*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 11, 2000, s. 35–68.
- Jaszczołt T., *Jan Nasuta z Międzyrzecza (zm. po 29 XI 1484), starosta (namiestnik) kamieniecki, drohicki, brzeski i grodzieński, marszałek gospodarski, herbu Rogala*, w: *Słownik biograficzny białostocko-łomżyńsko-suwałski*, t. 3, Białystok 2005, s. 111–113.
- Jaszczołt T., *Kościół katolicki w powiatach brzeskim, kamienieckim i kobryńskim do roku 1566*, w: *Rola Kościoła w dziejach Polski. Kościoły w Rzeczypospolitej*, red. J. Krochmal, Warszawa 2017, s. 73–105.
- Jaszczołt T., *Szlachta ziemi drohickiej w XV i w początkach XVI wieku. Zagadnienia społeczne, gospodarcze, genealogiczne*, Białystok 2009, mps rozprawy doktorskiej przygotowanej pod kier. prof. dr. hab. Jana Tęgowskiego, Uniwersytet w Białymstoku.
- Kempa T., *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616), wojewoda wileński*, Warszawa 2000.
- Lulewicz H., *Radziwiłł Mikołaj Krzysztof zwany Sierotką*, w: PSB, t. 30, Wrocław 1987, s. 349–361.
- Łukaszewicz J., *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*, t. 2, Poznań 1843.
- Maraskiewicz J., *Biała Podlaska. Dzieje miasta i kościoła farnego pw. św. Anny od XV wieku do 1945 roku*, Biała Podlaska 2007.
- Pietkiewicz K., *Kieżgajłowie i ich latyfundiów do połowy XVI wieku. Ze studiów nad rozwojem własności ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w średniowieczu*, Poznań 1982.
- Prokop K.R., *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego XIV–XVIII w. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec–Ostróg 2003.
- Prokop K.R., *Biskupi ordynariusze diecezji na ziemiach litewskich i białoruskich dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, Warszawa–Drohiczyń 2015.
- Rachuba A., *Biała pod rządami Radziwiłłów w latach 1568–1813*, w: *Z nieznannej przeszłości Białej i Podlasia*, oprac. T. Wasilewski, T. Krawczak, wstęp J. Skowronek, Biała Podlaska 1990, s. 37–66.
- Soszyński R., *Parafia św. Anny w Białej Podlaskiej*, Biała Podlaska 2007.
- Urban W., *Piekarski Hieronim*, w: PSB, t. 26, Wrocław 1981, s. 65–66.
- Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994.
- Urzednicy Wielkiego Księstwa litewskiego. Spisy*, t. 3: *Księstwo żmudzkie XV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. Romaniuk, A. Haratym, Warszawa 2015.
- Wawrzyńczyk A., *Rozwój wielkiej własności ziemskiej na Podlasiu w XV i XVI wieku*, Wrocław 1951.
- Wróbel W., *Krąg rodzinny Zofii z Chożowa Holszańskiej i jej testament z 29 VII 1518 r.*, w: *Rody, rodziny Mazowsza i Podlasia. Źródła do badań genealogicznych*, red. D.K. Rembiszewska, H. Krajewska, Łomża 2013, s. 345–366.
- Аляхновіч Р.А., *Пачатак заняпаду „знакомитого” дому: Ян і Ядзвіга Ільвінічы*, w: *Карэлічына: людзі, падзеі, час. Зборнік навуковых артыкулаў*, red. А.А. Скеп’ян, Мінск 2012, s. 73–87.
- Аляхновіч Р.А., Рыбчонок С.А., Шаланда А.І., *Род Ільвінічаў у Вялікім Княстве Літоўскім у XV–XVI стагоддзях*, Мір 2015.
- Барсовъ Н., *Матеріалы для историко-географическаго словаря Россіи*, Вильна 1865.

Andrzej Buczyło – dr, adiunkt w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, członek Zespołu Słownika Historyczno-Geograficznego Mazowsza i Podlasia w Średniowieczu, w ramach którego przygotowuje Słownik historyczno-geograficzny województwa podlaskiego. Zainteresowania badawcze koncentruje na historii Podlasia i powiatu brzeskiego od XV do XVIII w., ze szczególnym uwzględnieniem stosunków religijnych, geografii historycznej, a także na szeroko pojętych naukach pomocniczych historii. E-mail: andrzej.buczylo@gmail.com